

The ‘Greek Crisis’ and the Austerity Controversy in Europe

John G. Milios

Department of Humanities, Social Sciences and Law,
National Technical University of Athens
Email: john.milios@gmail.com

Spyros Lapatsioras

Department of Economics, University of Crete
Email: lapatsioras@uoc.gr

Dimitris P. Sotiropoulos

The Open University Business School, UK.
Emails: dimitris.sotiropoulos@open.ac.uk, d.p.sotiropoulos@gmail.com

Περίληψη

Λίγο μετά το ξέσπασμα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 2008, η Ελλάδα λειτούργησε ως «πειραματόζωο» για το σχηματισμό της δεύτερης φάσης της Ευρωπαϊκής ενοποίησης. Ο στρατηγικός στόχος των ευρωπαϊκών οικονομικών και πολιτικών ελίτ είναι να εμβαθύνουν και να καταστήσουν μη-αντιστρεπτή την κυριαρχία του νεοφιλελεύθερου πολιτικού πλαισίου σε όλη την επικράτεια της Ευρώπης. Οι ευρωπαϊκές αρχές υποστηρίζουν ότι το εν λόγω πλαίσιο πολιτικής θα προωθήσει την «ανταγωνιστικότητα», η οποία θα αντικατοπτρίζεται σε ένα θετικό ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών και σε οικονομική μεγέθυνση προσανατολισμένη σε, και καθοδηγούμενη από, τις εξαγωγές. Ένα σημαντικό τμήμα θεωρητικών των οικονομικών επικρίνουν την προηγούμενη στρατηγική επιχειρηματολογώντας ότι τα πλεονάσματα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών που βασίζονται στη λιτότητα αποτελούν τον κύριο μηχανισμό δημιουργίας των παγκόσμιων ανισορροπιών και της επιβράδυνσης της μεγέθυνσης. Ωστόσο, αυτές οι κριτικές δεν εξηγούν γιατί οι νεοφιλελεύθερες στρατηγικές επιμένουν, παρά τις «αποτυχίες» τους. Σε αυτό το κείμενο, θα επιχειρήσουμε να διατυπώσουμε μία απάντηση στο ερώτημα αυτής της αναντιστοιχίας στηριζόμενοι στις Μαρξικές θεωρητικές θέσεις.

1. Εισαγωγή: Η παγκόσμια κρίση ως σημείο εκκίνησης για την εδραίωση των πολιτικών λιτότητας στην Ευρώπη. Η ελληνική περίπτωση.

Η παγκόσμια οικονομική κρίση του 2008 δεν έχει προηγούμενο στην μεταπολεμική περίοδο, γεγονός που αναγνωρίζεται από την πλειονότητα των οικονομολόγων. Στην Ελλάδα, η κρίση έχει καταστεί καταστροφική για τις εργαζόμενες τάξεις μετά την εφαρμογή των «Μέτρων Δημοσιονομικής Προσαρμογής» τα οποία συνοδεύουν το πρόγραμμα διάσωσης, γνωστά ως «Μνημόνιο Κατανόησης» (MoU), το οποίο υπεγράφη μεταξύ της Ελληνικής Κυβέρνησης και της τρόικας (ΔΝΤ, ΕΕ, ΕΚΤ) τον Μάιο του 2010. Στην πραγματικότητα, η Ελλάδα μπορεί να θεωρηθεί ως «πειραματόζωο» για τη διαμόρφωση της δεύτερης φάσης της διαδικασίας Ευρωπαϊκής Ενοποίησης, οι ακρογωνιαίοι λίθοι της οποίας είναι, αφενός μεν, οι πολιτικές λιτότητας, αφετέρου δε, θεσμικές μεταρρυθμίσεις που αποσκοπούν στη σημαντική αύξηση της εξουσίας των εργοδοτών έναντι των εργαζομένων και στην αποδυνάμωση του κράτους πρόνοιας. Αυτές οι πολιτικές, στο πλαίσιο της αποκαλούμενης ευρωπαϊκής «οικονομικής διακυβέρνησης», συνιστούν ένα εγχείρημα μετάθεσης των επιπτώσεων της συστημικής καπιταλιστικής κρίσης στην πλευρά των εργαζόμενων τάξεων.

Αυτές οι ακραίες πολιτικές λιτότητας δεν ασκήθηκαν χωρίς αμφισβήτηση. Μια σειρά μαζικών διαδηλώσεων και απεργιών ακολούθησε μετά τη «συμφωνία διάσωσης» στην Ελλάδα. Το σημαντικότερο αποτέλεσμα αυτών των μαζικών κινητοποιήσεων ήταν η αποδιάρθρωση του Σοσιαλιστικού Κόμματος (ΠΑΣΟΚ), το οποίο παρέμενε στην εξουσία για περισσότερο από είκοσι χρόνια τις τελευταίες τρεις δεκαετίες και το οποίο διαπραγματεύτηκε το «πρόγραμμα σταθεροποίησης». Η κινητοποίηση των μαζών και οι λαϊκές διαδηλώσεις τελικά οδήγησαν στην προκήρυξη εθνικών εκλογών τον Μάιο και τον Ιούνιο του 2012, μέσω των οποίων ο Συνασπισμός της Ριζοσπαστικής Αριστεράς (ΣΥΡΙΖΑ) έγινε το σημαντικότερο κόμμα της αντιπολίτευσης στο Κοινοβούλιο. Ο ΣΥΡΙΖΑ ήταν μέχρι τότε ένα μικρό ριζοσπαστικό αριστερό κόμμα (4,6% στις εθνικές εκλογές του 2009). Στις πρώτες εθνικές εκλογές της 25ης Ιανουαρίου 2015, ο ΣΥΡΙΖΑ πέτυχε μια εκπληκτική νίκη με 36,3%, σε σύγκριση με το 27,8% της συντηρητικής Νέας Δημοκρατίας και το 4,7% του ΠΑΣΟΚ, τους δύο εταίρους του κυβερνητικού συνασπισμού, μέχρι τότε. Αυτό το εκλογικό αποτέλεσμα μεταφράστηκε σε 149 κοινοβουλευτικές έδρες για τον ΣΥΡΙΖΑ, από τις συνολικά 300 της Ελληνικής Βουλής, και οδήγησε σε κυβέρνηση συνασπισμού με το κόμμα των «Ανεξάρτητων Ελλήνων» (ΑΝΕΛ), κόμμα ενάντια στο Μνημόνιο, το οποίο προέρχεται από το συντηρητικό πολιτικό στρατόπεδο (4,75%, 13 έδρες). Η Νέα Δημοκρατία εξέλεξε 76 βουλευτές και 13 βουλευτές το ΠΑΣΟΚ. Άλλα κόμματα στο Κοινοβούλιο: Χρυσή Αυγή (Ναζιστές) 6,3% και 17 έδρες, Το Ποτάμι (φιλελεύθεροι) 6% και 17 έδρες, ΚΚΕ 5,5% και 15 έδρες.

Ωστόσο, μετά από έξι μήνες διακυβέρνησης, η κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ-ΑΝΕΛ συμφώνησε σε ένα τρίτο πρόγραμμα χρηματοδότησης από τον Ευρωπαϊκό

Μηχανισμό Σταθερότητας (ESM), το οποίο συνδέεται με ένα νέο μνημόνιο λιτότητας. Το ΔΝΤ διατήρησε το συμβουλευτικό του ρόλο, ως συμβεβλημένο μέρος του ακόμη σε ισχύ προγράμματος που είχε συμφωνηθεί με τις προηγούμενες ελληνικές κυβερνήσεις (το Μνημόνιο Κατανόησης, MoU). Η απόσχιση 25 βουλευτών από τον ΣΥΡΙΖΑ, οι οποίοι σύντομα σχημάτισαν μια νέα κοινοβουλευτική ομάδα με την ονομασία «Λαϊκή Ενότητα» (ΛΑΕ), οδήγησε στην παραίτηση της κυβέρνησης και σε νέες εθνικές εκλογές στις 20 Σεπτεμβρίου 2015. Ο ΣΥΡΙΖΑ κέρδισε και πάλι με 35,4% και 145 έδρες, έναντι 28,10% και 75 εδρών της Νέας Δημοκρατίας, και σχημάτισε μια νέα κυβέρνηση συνασπισμού με τους ΑΝΕΛ (3,69%, 10 έδρες). Η ΛΑΕ, με μόνο το 2,86% των ψήφων, δεν μπόρεσε να ξεπεράσει το 3% του εκλογικού κατωφλίου και παρέμεινε χωρίς εκπροσώπηση στο Κοινοβούλιο (Milios, 2016).

Μετά τη συνθηκολόγηση του ΣΥΡΙΖΑ και της ελληνικής κυβέρνησης, που είχαν υποσχεθεί το «τέλος της λιτότητας» και, μέσω της «ανατροπής στην Ελλάδα», την εκκίνηση μιας «δημοκρατικής αλυσιδωτής αντίδρασης» που θα αποτελούσε βάση για την αποκατάσταση του «ευρωπαϊκού κοινωνικού παραδείγματος», οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές λιτότητας παρέμειναν αδιαμφισβήτητες στο σύνολο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τόσο η «Συνθήκη για τη Σταθερότητα, τον Συντονισμό και τη Διακυβέρνηση» (TSCG, Μάρτιος 2012), γνωστή ως «Δημοσιονομικό Σύμφωνο», όσο και ο σχεδιασμός των «Συμβουλίων Εθνικής Ανταγωνιστικότητας», που θα πρέπει να συσταθούν σε όλα τα κράτη μέλη της Ζώνης του Ευρώ μέχρι τον Ιούνιο του 2017, αποτελούν τυπικά παραδείγματα. Σηματοδοτούν τον στρατηγικό στόχο των ευρωπαϊκών οικονομικών και πολιτικών ελίτ να εμβαθύνουν και να καταστήσουν μη-αντιστρέψιμο το νεοφιλελεύθερο πολιτικό πλαίσιο σε όλη την Ευρώπη (Kennedy 2016).

Με τον όρο «νεοφιλελευθερισμός», στο παρόν κείμενο εννοούμε μια μορφή καπιταλιστικής διακυβέρνησης που αναδιαμορφώνει τις σχέσεις μεταξύ καπιταλιστικών κρατών, ατομικών κεφαλαίων και «φιλελευθεροποιημένων» χρηματοπιστωτικών αγορών. Αυτή η ανασυγκρότηση προϋποθέτει μία μεταρρύθμιση όλων των εμπλεκόμενων στοιχείων, με ένα τρόπο που διασφαλίζει την αναπαραγωγή του κυρίαρχου καπιταλιστικού παραδείγματος. Από αυτή την προοπτική, με τον όρο «νεοφιλελευθερισμός» υποδηλώνουμε μια ιστορικά ειδική μορφή οργάνωσης της καπιταλιστικής εξουσίας σε κοινωνική κλίμακα. Για περαιτέρω επεξεργασία, βλ. Sotiropoulos, et al (2013), σ. 201-3.

2. Ευρωπαϊκές πολιτικές λιτότητας και παγκόσμιες ανισορροπίες

Η παγκόσμια οικονομική κρίση του 2008 έπληξε όχι μόνο την Ελλάδα, αλλά και την Ευρωπαϊκή Ένωση στο σύνολό της. Το ευρωπαϊκό εγχείρημα ενοποίησης εισήλθε στη δεύτερή του, λιγότερο αισιόδοξη φάση. Οι διαφορές μεταξύ των χωρών όσον αφορά την οικονομική μεγέθυνση και τον πληθωρισμό, οι διαρκείς ανισορροπίες στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών (ή στο αντίστοιχο των χρηματοπιστωτικών λογαριασμών), η ανατίμηση των πραγματικών επιτοκίων (κυρίως για τις χώρες με

ελλείμματα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών), η απότομη αύξηση του κρατικού χρέους αρκετών ευρωπαϊκών χωρών, η οποία οδήγησε στην Ευρωπαϊκή κρίση χρέους και η δημιουργία ενός υψηλά μοχλευμένου και εξαιρετικά ενοποιημένου τραπεζικού συστήματος ήταν οι πιο εντυπωσιακές εξελίξεις.

Οι πολιτικές αρχές στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) και στην Ζώνη του Ευρώ (ΖτΕ) υποστήριξαν ότι μόνο οι πολιτικές λιτότητας ήταν σε θέση να τιθασεύσουν την κρίση και να προωθήσουν την «ανταγωνιστικότητα» και μια μεγέθυνση καθοδηγούμενη από τις εξαγωγές. Στη ΖτΕ, όπου δεν είναι δυνατή η υποτίμηση του νομίσματος εκ μέρους ενός κράτους-μέλους, η λιτότητα θεωρείται ως μηχανισμός «εσωτερικής υποτίμησης» των μισθών και, κατά συνέπεια, μείωσης των τιμών των διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών. Επομένως, οι πολιτικές λιτότητας έχουν ως αποτέλεσμα ένα θετικό ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών και μια διαδικασία οικονομικής μεγέθυνσης καθοδηγούμενη από τις εξαγωγές.

Σύμφωνα με το *European Economic Forecast* του Χειμώνα 2016 (Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2016), το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών τόσο της ΕΕ όσο και της ΖτΕ έχει βελτιωθεί για όλα τα κράτη μέλη τα τελευταία χρόνια και αναμένεται να υπερβεί το 3,0% του ΑΕΠ της ΖτΕ το 2016, ενώ η Γερμανία διατηρεί το προβάδισμα με το πλεόνασμα ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών να ανέρχεται σε 8,5% του δικού της ΑΕΠ.

Ωστόσο, αυτό το προφανώς θετικό αποτέλεσμα, για τις πολιτικές λιτότητας, είναι σύστοιχο αρνητικών επιδόσεων σε άλλους κρίσιμους δείκτες οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης.

Η ανεργία έχει αυξηθεί από την οικονομική κρίση του 2008 στην ΕΕ και την ΖτΕ σε μεγέθη υψηλότερα σε σχέση με άλλες περιοχές του αναπτυγμένου καπιταλιστικού κόσμου, παραμένοντας πάνω από 10% (έναντι 5,0% στις ΗΠΑ και 3,3% στην Ιαπωνία), παρά ορισμένες ήπιες βελτιώσεις από το 2013.

Το παραγωγικό κενό το οποίο σχετίζεται με το δυνητικό ΑΕΠ ήταν -1,1% το 2016 (έναντι 0,4% στις ΗΠΑ).

Ο ρυθμός πληθωρισμού (Εναρμονισμένος Δείκτης Τιμών Καταναλωτή) άγγιξε μηδενικές τιμές τα τελευταία χρόνια, παγιδεύοντας τις επενδύσεις και την οικονομική μεγέθυνση.

Τελευταίο αλλά εξίσου σημαντικό, η υπερδιόγκωση του δημόσιου χρέους στη ΖτΕ δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί με τις μεθόδους που εμπεριέχονται στη στρατηγική λιτότητας, δηλαδή την αύξηση των δημοσιονομικών πρωτογενών πλεονασμάτων και των ιδιωτικοποιήσεων. Ο δείκτης χρέους της ΖτΕ αυξάνεται τα τελευταία χρόνια, και αυτό ισχύει ιδιαίτερα για τις υπερχρεωμένες χώρες όπως η Ελλάδα, η Ιταλία, η Πορτογαλία, η Κύπρος, το Βέλγιο, η Ισπανία και η Γαλλία (Eurostat 2016).

Η λιτότητα έχει επικριθεί από πολλούς εξέχοντες οικονομολόγους ως μια παράλογη πολιτική, η οποία επιδεινώνει περαιτέρω την οικονομική κρίση δημιουργώντας έναν φαύλο κύκλο πτώσης της ενεργού ζήτησης, ύφεσης και υπερχρέωσης. Επιπλέον, οι ευρωπαϊκές πολιτικές λιτότητας έχουν κατηγορηθεί ότι στρέφουν την παγκόσμια οικονομία σε ύφεση και σε καθεστώς παγίδας ρευστότητας, μέσω της επιδείνωσης των παγκόσμιων ανισορροπιών.

Μάλιστα, δεδομένου ότι, από την οικονομική κρίση του 2008, το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών των ΗΠΑ μειώθηκε σχεδόν κατά 50%, ενώ το αντίστοιχο πλεόνασμα της Κίνας μειώθηκε σημαντικά (Caballero et al 2015, OECD 2016), τα ευρωπαϊκά πλεονάσματα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών που προκύπτουν από τις πολιτικές λιτότητας θεωρούνται ως οι κύριοι μηχανισμοί που δημιουργούν παγκόσμιες ανισορροπίες.

3. Ετερόδοξες κριτικές θεωρήσεις του νεοφιλελευθερισμού και της λιτότητας

Μια κρίσιμη πτυχή πολλών ετεροδόξων κριτικών των πολιτικών λιτότητας, στις οποίες καταλογίζονται, οι κρίσεις στον σύγχρονο καπιταλισμό και την υπερδιόγκωση της χρηματοπιστωτικής σφαίρας, είναι η ιδέα ότι η κυριαρχία του νεοφιλελευθερισμού και του παγκοσμιοποιημένου χρηματοπιστωτικού τομέα της οικονομίας παράγει μια αρπακτική εκδοχή του καπιταλισμού, έναν καπιταλισμό ο οποίος έμφυτα τείνει προς την κρίση.

Η πρόσφατη ετερόδοξη βιβλιογραφία κυριαρχείται από ένα επίμονο επιχείρημα, σύμφωνα με το οποίο η σύγχρονη χρηματοοικονομική απελευθέρωση θα πρέπει να προσεγγιστεί ως μια διαδικασία στην οποία οι χρηματοπιστωτικές ελίτ και οι χρηματοπιστωτικοί ενδιάμεσοι, δηλαδή οι σύγχρονοι ραντιέρηδες κατά την κεϋνσιανή ορολογία, έχουν καθοδηγητικό ρόλο στην επεξεργασία των λεπτομερειών της νεοφιλελεύθερης μορφής του καπιταλισμού. Σύμφωνα με τον Epstein (2001: 1), η χρηματοπιστωτικοποίηση (financialization) δηλώνει «την αυξανόμενη σημασία των χρηματοπιστωτικών αγορών, κινήτρων, θεσμών και ελίτ στη λειτουργία της οικονομίας και των θεσμών διακυβέρνησής της, τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο». Γράφοντας στα μέσα της δεκαετίας του 1930, ο Κέινς (Keynes) (1973, σ. 377) προέβλεψε την τελική εξαφάνιση («ευθανασία») των ραντιέρηδων «μέσα σε μία ή δύο γενιές». Πολλοί σύγχρονοι Κεϋνσιανοί παρουσιάζουν τις εξελίξεις των τελευταίων δεκαετιών ως την «εκδίκηση των ραντιέρηδων» (ο Smithin 1996, σ. 84, παραθέτει αυτή τη φράση), οι οποίοι θεωρείται ότι έχουν διαμορφώσει τη σύγχρονη πολιτική και οικονομική ατζέντα σύμφωνα με τα ίδια συμφέροντά τους.

Σε αυτόν τον οιονεί κεϋνσιανό λόγο, η οικονομική και πολιτική ενίσχυση των ραντιέρηδων συνεπάγεται: (i) την αύξηση της οικονομικής σημασίας του χρηματοπιστωτικού τομέα σε αντίθεση με τον «πραγματικό» βιομηχανικό τομέα της οικονομίας, (ii) την μεταφορά εισοδήματος από τον τελευταίο στον πρώτο, μέσω της οποίας διευρύνονται οι οικονομικές ανισότητες, προωθείται η λιτότητα και η περιστολή της ενεργού ζήτησης, (iii) την επίταση της χρηματοπιστωτικής αστάθειας, μετατρέποντάς την σε κεντρική πτυχή του σύγχρονου καπιταλισμού.

Σύμφωνα με αυτές τις προσεγγίσεις, οι επιχειρήσεις στη βιομηχανία έχουν παύσει να είναι η «ατμομηχανή της οικονομίας», όπως απεικονίζονταν στο παρελθόν από τους Κέινς και Σουμπέτερ (Schumpeter). Η προτεραιότητά τους πλέον είναι να εξυπηρετούν τα συμφέροντα των ραντιέρηδων (δηλαδή των μεγάλων μετόχων και των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων που τους εκπροσωπούν): να αυξάνουν την αμοιβή των μεγάλων μετόχων, ενισχύοντας την εταιρική επιρροή τους στη

διαδικασία λήψης αποφάσεων σε βάρος των συμφερόντων άλλων μετεχόντων στην εταιρική πορεία (τουτέστιν εργαζομένων, καταναλωτών και διευθυντικών στελεχών).

Εμφανίζεται ότι δύο σημαντικές αλλαγές έχουν επέλθει στις επιχειρήσεις. Πρώτον, οι μετοχικές εταιρείες θεωρούνται πλέον ως χαρτοφυλάκια ρευστών συστατικών στοιχείων, τα οποία η διοίκηση της επιχείρησης πρέπει να αναδιαρθρώνει συνεχώς, ώστε να μεγιστοποιεί την τιμή της μετοχής σε κάθε χρονική στιγμή. Δεύτερον, και ως συνέπεια της πρώτης αλλαγής, υπάρχει μια θεμελιώδης (αναγκαστική) αλλαγή στα κίνητρα των κορυφαίων διευθυντικών στελεχών τα οποία πλέον λαμβάνουν αποφάσεις στη βάση των όρων που μεγιστοποιούν βραχυπρόθεσμα τις τιμές των μετοχών. Το τελικό προϊόν της όλης διαδικασίας είναι αφενός μεν, επιχειρηματικές πολιτικές ενάντια στα συμφέροντα των εργαζομένων, αφετέρου δε, η εστίαση στα βραχυπρόθεσμα (κερδοσκοπικά) κέρδη και όχι στη μακροπρόθεσμη οικονομική ανάπτυξη, σταθερότητα και απασχόληση.

Όλες αυτές οι αναλύσεις αποτελούν περισσότερο ή λιγότερο παραλλαγές του ίδιου θέματος και της ίδιας προβληματικής. Οι μέτοχοι και τα προσλαμβανόμενα από αυτούς διευθυντικά στελέχη εννοιολογούνται ως *συλλογικοί οικονομικοί φορείς* με διακριτές οικονομικές συμπεριφορές και επιδιώξεις. Υποτίθεται ότι τα διευθυντικά στελέχη ενδιαφέρονται να προωθήσουν την προσωπική τους εξουσία και θέση μέσω μιας άπειρης επέκτασης του μεγέθους της επιχείρησης, αλλά δεν ενδιαφέρονται να αυξηθούν τα μερίσματα των μετόχων. Η ανανεωμένη κυριαρχία των ραντιέρηδων η οποία έχει επέλθει με την αναγέννηση του νεοφιλελευθερισμού έχει επιβάλλει στα διευθυντικά στελέχη τη συμμόρφωση με τις απαιτήσεις των μετόχων. Ήταν υποχρεωμένοι να εγκαταλείψουν τη μακροπρόθεσμη πολιτική «διατήρησης και επανεπένδυσης» υπέρ μιας βραχυπρόθεσμης πρακτικής «σμίκρυνσης και διανομής».

Επομένως, ο νεοφιλελευθερισμός συλλαμβάνεται ως μια «άδικη» (σε όρους διανομής του εισοδήματος), ασταθής, αντι-αναπτυξιακή παραλλαγή του καπιταλισμού, άμεση συνέπεια της οποίας είναι η συρρίκνωση των εισοδημάτων των εργαζομένων και η εξάπλωση της κερδοσκοπίας. Σχηματικά, οι ιδιοκτήτες της προσόδου των χρηματοπιστωτικών τίτλων επιφέρουν μία μείωση της «τιμής» της εργασίας, έτσι ώστε να αυξάνεται η αξία των τίτλων τους (ομολόγων και μετοχών) ενώ συγχρόνως επιδίδονται στην κερδοσκοπία, ώστε να αποκτήσουν βραχυπρόθεσμα πλεονεκτήματα σε σχέση με τους ανταγωνιστές τους.

Αυτή η γενική σύλληψη εμφανίζεται διαδεδομένη και στην επικράτεια της μαρξιστικής συζήτησης. Για ορισμένους θεωρητικούς, ο νεοφιλελεύθερος καπιταλισμός δεν πέτυχε (τουλάχιστον μέχρι σήμερα) την αποκατάσταση της κερδοφορίας του κεφαλαίου (το ποσοστό κέρδους) σε υψηλά επίπεδα, δηλαδή σε επίπεδα ικανοποιητικά για δυναμική κεφαλαιοκρατική συσσώρευση. Εμφανίζεται ως ο καπιταλισμός να έχει παγιδευτεί (από τα μέσα της δεκαετίας του 1970) σε μια πολυετή κρίση, το τέλος της οποίας δεν είναι άμεσα ορατό. Το αποτέλεσμα είναι ότι μια πληθώρα κεφαλαίου δεν μπορεί να βρει διέξοδο σε επενδύσεις. Αυτό έχει δύο πιθανές συνέπειες. Πρώτον, αυτό το «πλεόνασμα» κεφαλαίου λιμνάζει στις χρηματαγορές, δημιουργώντας «φούσκες» ή χρησιμοποιείται για να στηρίξει αναποτελεσματικές πολιτικές καταναγκαστικής συσσώρευσης που εξαρτώνται από

το δανεισμό και το χρέος (Brenner 2001, 2008, Wolff, 2008). Δεύτερον, το κεφάλαιο αυτό κυκλοφορεί διεθνώς, επιδιώκοντας τη *συσσώρευση δια της υφαρπαγήςαφαίρεσης ιδιοκτησίας (dispossession)* (Harvey, 2010), δηλαδή κερδίζοντας όχι από την εκμετάλλευση της εργασίας αλλά από την άμεση οικειοποίηση εισοδήματος κυρίως από εκείνους που δεν είναι χρηματοπιστωτικά προνομιούχοι ή δεν καταλαμβάνουν κατάλληλη θέση στην αγορά πιστώσεων.

Η βασική αδυναμία αυτών των προσεγγίσεων – και συγχρόνως η συνδεδετική τους σχέση – είναι ότι αναπαριστούν τη νεοφιλελεύθερη οργάνωση για τη διασφάλιση της κερδοφορίας του κεφαλαίου όχι ως ένα ερώτημα που αφορά τις μορφές παραγωγής υπεραξίας, αλλά ως ένα ερώτημα που αφορά την αναδιανομή του εισοδήματος το οποίο τελικά ανάγεται στην σφαίρα της κυκλοφορίας. Κατ' αυτό τον τρόπο εμφανίζεται η αναπτυξιακή «ανικανότητα» και η αστάθεια του σύγχρονου καπιταλισμού να είναι το αποτέλεσμα μιας ορισμένης «απληστίας» ή, σε κάθε περίπτωση ανεπαρκούς ρύθμισης, στους καθορισμούς των σχέσεων που διέπουν το εισόδημα.

Με άλλα λόγια, αυτές οι προσεγγίσεις κατανοούν τις ακραίες πολιτικές λιτότητας οι οποίες επικράτησαν σε πολλά μέρη του ανεπτυγμένου καπιταλιστικού κόσμου και ιδιαίτερα στην Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ζώνη του Ευρώ μετά την έκρηξη της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 2008, ως *ανορθολογικές*. Αυτή η υποτιθέμενη ανορθολογικότητα επιδεινώνει περαιτέρω την οικονομική κρίση δημιουργώντας έναν φαύλο κύκλο πτώσης της ενεργού ζήτησης, ύφεσης και υπερχρέωσης (Sotiropoulos et al., 2015).

Ωστόσο, αυτή η γραμμή κριτικής των επικρατουσών στρατηγικών διακυβέρνησης δεν μπορεί να εξηγήσει γιατί αυτή η «ανορθολογική» ή «λανθασμένη» πολιτική επιμένει, παρά τις «αποτυχίες» της (για μια κριτική αυτών των προσεγγίσεων βλέπε: Sotiropoulos et al., 2013, κεφάλαια 9 και 10) παρά με την προσφυγή στην άγνοια που υποτίθεται ότι χαρακτηρίζει τους υπευθύνους των οικονομικών πολιτικών. Στην πραγματικότητα, και εν αντιθέσει με αυτήν τη γραμμή κριτικής, οι οικονομικές κρίσεις εκφράζουν όχι μόνο ανεπαρκή ενεργό ζήτηση αλλά κυρίως πτώση της κερδοφορίας της καπιταλιστικής τάξης. Όπως θα υποστηριχθεί στην επόμενη ενότητα αυτού του κειμένου, η λιτότητα συγκροτεί μια στρατηγική για την αύξηση του ποσοστού κέρδους του κεφαλαίου.

Ο Μαρξ έχει διευκρινίσει με σαφήνεια αυτό το σημείο. Ασκώντας κριτική στις υποκαταναλωτικές θεωρήσεις εξήγησης των κρίσεων, σύμφωνα με τις οποίες η αιτία των κρίσεων είναι η ανεπαρκής ενεργός ζήτηση, παρατηρεί ότι η χρονική περίοδος που ξεσπούν οι κρίσεις είναι ακριβώς εκείνη στην οποία η αγοραστική δύναμη των εργαζόμενων αγγίζει ένα σχετικά υψηλό επίπεδο. Η κρίση σημαίνει μάλλον μια «ανεπάρκεια υπεραξίας» και όχι ζήτησης:

«Αποτελεί καθαρή ταυτολογία να ειπωθεί ότι οι κρίσεις οφείλονται στην έλλειψη δυνάμενης να πληρώσει κατανάλωσης ή δυνάμενους να πληρώσουν καταναλωτές. Το καπιταλιστικό σύστημα δεν γνωρίζει κανένα άλλο τρόπο κατανάλωσης παρά μόνο αυτήν που δύναται να πληρώσει, εκτός αυτής που εμπίπτει στη μορφή της

κατανάλωσης των απόρων ή των απατεώνων. Ότι τα εμπορεύματα δεν δύναται να πωληθούν σημαίνει μόνο ότι δεν έχουν βρεθεί αγοραστές δυνάμενοι να πληρώσουν γι' αυτά, δηλαδή καταναλωτές (δεδομένου ότι τα εμπορεύματα αγοράζονται σε τελική ανάλυση για παραγωγική ή ατομική κατανάλωση). Αλλά εάν κάποιος αποπειραθεί να δώσει σε αυτή την ταυτολογία την όψη μιας βαθύτερης δικαιολόγησης, λέγοντας ότι η εργατική τάξη λαμβάνει ένα πολύ μικρό μέρος του δικού της προϊόντος και το κακό θα θεραπευθεί μόλις λάβει μεγαλύτερο μερίδιο από αυτό, κατά συνέπεια όταν ο μισθός αυξηθεί, θα μπορούσαμε μόνο να παρατηρήσουμε ότι οι κρίσεις πάντα προετοιμάζονται ακριβώς την περίοδο κατά την οποία οι μισθοί αυξάνονται γενικά και η εργατική τάξη λαμβάνει πράγματι μεγαλύτερο μερίδιο από εκείνο το μέρος του ετήσιου προϊόντος που προορίζεται για κατανάλωση. Σύμφωνα με την άποψη αυτών των συνηγόρων της έγκυρης και “απλής” (!) κοινής λογικής, μια τέτοια περίοδος θα έπρεπε μάλλον να απομακρύνει την κρίση. Φαίνεται λοιπόν ότι η καπιταλιστική παραγωγή εμπεριέχει όρους ανεξάρτητους της καλής ή κακής βούλησης, όρους οι οποίοι επιτρέπουν στην εργατική τάξη να απολαμβάνει αυτή τη σχετική ευημερία μόνο στιγμιαία, και πάντοτε μόνο ως προάγγελο μιας επερχόμενης κρίσης» Marx 1992, σσ. 486-87.

Ως θεραπεία του φαύλου κύκλου λιτότητας-ύφεσης-χρέους-παγκόσμιων ανισορροπιών, οι υποστηρικτές αυτών των ετερόδοξων προσεγγίσεων προτείνουν μια αλλαγή των ευρωπαϊκών οικονομικών πολιτικών, μέσω της εγκατάλειψης των πολιτικών λιτότητας, της αύξησης των δημόσιων δαπανών και του περιορισμού των πλεονασμάτων τρεχουσών συναλλαγών της Γερμανίας και της Ευρώπης. Η αύξηση των μισθών στη Γερμανία (και στην Ευρώπη) θα πρέπει να αποτελέσει το σημείο εκκίνησης αυτής της μεταστροφής των πολιτικών που ασκούνται. Όπως δήλωσε ο πρώην πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου του Ομοσπονδιακού Αποθεματικού Συστήματος των ΗΠΑ (Fed, Κεντρική Τράπεζα των ΗΠΑ), ο Ben Bernanke (2015, σ. 4)

«Οι Γερμανοί εργαζόμενοι αξίζουν μια σημαντική αύξηση και η συνεργασία της κυβέρνησης, των εργοδοτών και των συνδικάτων θα μπορούσε να τους τη δώσει. Οι υψηλότεροι μισθοί στη Γερμανία θα επιταχύνουν τόσο την προσαρμογή του σχετικού κόστους παραγωγής όσο και την αύξηση του εγχώριου εισοδήματος και της κατανάλωσης. Και τα δύο θα έτειναν να μειώσουν το εμπορικό πλεόνασμα».

Πολλοί οικονομολόγοι μοιράζονται ακριβώς την ίδια άποψη. Π.χ.:

«Η ευρωζώνη χρειάζεται να αντιμετωπίσει με πιο σοβαρό τρόπο τις εσωτερικές και εξωτερικές ανισορροπίες της. Αυτό δεν μπορεί να επιτευχθεί με τη δημοσιονομική εξυγίανση, τις διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις και τις υποτιμήσεις. Πρέπει να περιλαμβάνει όχι μόνο τη δημοσιονομική επέκταση στα κράτη-μέλη που μπορούν στο μεγαλύτερο βαθμό να την φέρουν εις πέρας, αλλά και μια

διατηρήσιμη άνοδο των μισθών σε ολόκληρη τη ζώνη του ευρώ για την τόνωση της εγχώριας ζήτησης» (Vallée 2015).

Ωστόσο, εξακολουθεί να τίθεται το ερώτημα: Τι διατηρεί τη συνοχή των πολιτικών λιτότητας παρά την υφιστάμενη κριτική; Στην επόμενη ενότητα αυτού του κειμένου, θα προσπαθήσουμε να διατυπώσουμε μια πρώτη απάντηση σε αυτή την ανακολουθία.

4. Η αιτιακή αλληλεξάρτηση μεταξύ οικονομικής κρίσης και λιτότητας

Η λιτότητα δεν είναι ούτε «λανθασμένη» ούτε «ορθή» πολιτική. Στην πραγματικότητα πρόκειται για πολιτική που προωθεί τα (οικονομικά, κοινωνικά, πολιτικά) συμφέροντα ορισμένων κοινωνικών ομάδων, σε αντίθεση με άλλες, ειδικά μετά το ξέσπασμα της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης. Στο παρόν κείμενο εστιάζουμε στις ευρωπαϊκές πολιτικές λιτότητας.

4.1. Η λιτότητα ως μια καπιταλιστική στρατηγική εξοικονόμησης κόστους

Οι οικονομικές κρίσεις εκφράζονται κυρίως μέσω της περιορισμού της κερδοφορίας της καπιταλιστικής τάξης. Οι πολιτικές λιτότητας συνιστούν μία στρατηγική για να αυξηθεί εκ νέου το ποσοστό κέρδους του κεφαλαίου.

Οι πολιτικές λιτότητας αποτελούν τον ακρογωνιαίο λίθο των νεοφιλελεύθερων πολιτικών. Στο πιο άμεσο επίπεδο ανάλυσης, η λιτότητα λειτουργεί ως στρατηγική για τη μείωση του επιχειρηματικού κόστους. Η πολιτική λιτότητας μειώνει το κόστος εργασίας στον ιδιωτικό τομέα, αυξάνει το κέρδος ανά το μοναδιαίο κόστος (εργασίας) και επομένως τείνει να αυξάνει το ποσοστό κέρδους. Συμπληρώνεται από την οικονομία στη χρήση του «υλικού κεφαλαίου» (φευ, μια άλλη στρατηγική περιστολής της ζήτησης!) καθώς και από θεσμικές αλλαγές οι οποίες, αφενός μεν, βελτιώνουν την κινητικότητα και τον ανταγωνισμό των κεφαλαίων και, αφετέρου δε, ενισχύουν την ισχύ των διοικητικών στελεχών στην επιχείρηση και των μετόχων και των ομολογιούχων στην κοινωνία. Όσον αφορά τη δημοσιονομική εξυγίανση, η λιτότητα δίνει προτεραιότητα στις περικοπές δαπανών, έτσι ώστε να ισορροπήσουν τα δημόσια οικονομικά, έναντι της ενίσχυσης των δημοσίων εσόδων, και ως αποτέλεσμα οδηγεί στη μείωση των φόρων επί του κεφαλαίου και των υψηλών εισοδημάτων και στην περιστολή του κοινωνικού κράτους.

Ωστόσο, ό,τι αποτελεί κόστος για την καπιταλιστική τάξη αποτελεί ταυτόχρονα το βιοτικό επίπεδο της εργαζόμενης πλειοψηφίας της κοινωνίας. Αυτό ισχύει επίσης για το κοινωνικό κράτος, του οποίου οι υπηρεσίες μπορούν να συλληφθούν ως μια μορφή «κοινωνικού μισθού».

Είναι επομένως σαφές ότι η πολιτική λιτότητας είναι πρωταρχικά μία ταξική πολιτική: Προωθεί σταθερά τα συμφέροντα του κεφαλαίου έναντι αυτών των εργαζομένων, των επαγγελματιών, των συνταξιούχων, των ανέργων και των οικονομικά ευάλωτων ομάδων. Μακροπρόθεσμα, στοχεύει στη δημιουργία ενός

υποδείγματος εργασίας με λιγότερα δικαιώματα και λιγότερη κοινωνική προστασία, με χαμηλό και ευέλικτο μισθό και την απουσία κάθε σημαντικής διαπραγματευτικής ισχύος για τους μισθωτούς.

Η λιτότητα οδηγεί φυσικά στην ύφεση. Ωστόσο, η ύφεση ασκεί πίεση σε κάθε μεμονωμένο επιχειρηματία, τόσο στους καπιταλιστές όσο και στη μεσαία αστική τάξη, να μειώσει όλες τις μορφές κόστους, δηλαδή να προσπαθήσει να εδραιώσει τα περιθώρια κέρδους διαμέσου της περικοπής μισθών, εντατικοποίηση της εργασιακής διαδικασίας, καταστρατήγησης των ρυθμίσεων προστασίας της εργασίας και των δικαιωμάτων των εργαζομένων, μαζικές απολύσεις κ.λπ.

Η ανάλυση του Μαρξ δείχνει ότι η αναδιάρθρωση της επιχείρησης, πάνω από όλα, σημαίνει αναδιάρθρωση ενός συνόλου κοινωνικών (ταξικών) σχέσεων και στοχεύει στην αύξηση του ποσοστού εκμετάλλευσης. Είναι επομένως μια διαδικασία που προϋποθέτει, αφενός μεν, *μια αυξανόμενη εξουσία της καπιταλιστικής τάξης επί της ίδιας της παραγωγικής διαδικασίας* και, αφετέρου δε, *μια απαξίωση όλων των ανεπαρκώς αξιοποιημένων κεφαλαίων* (με τον περιορισμό του κύκλου εργασιών ή την εκκαθάριση των επιχειρήσεων) και επομένως οικονομία στη χρησιμοποίηση σταθερού κεφαλαίου (Marx 1990: 799).

Από την προοπτική των συμφερόντων του μεγάλου κεφαλαίου, η ύφεση γεννά κατ' αυτό τον τρόπο μία «διαδικασία δημιουργικής καταστροφής»: Αναδιανομή του εισοδήματος και της εξουσίας προς όφελος του κεφαλαίου, συγκέντρωση του πλούτου σε λιγότερα χέρια (καθώς οι μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις, ειδικά στο λιανικό εμπόριο, «εκκαθαρίζονται» από μεγάλες επιχειρήσεις και εμπορικά κέντρα).

Αυτή η στρατηγική έχει τη δική της ορθολογικότητα, η οποία δεν είναι ολοκληρωτικά προφανής με την πρώτη ματιά. Συλλαμβάνει την κρίση ως μια ευκαιρία για μια ιστορική μετατόπιση του συσχετισμού δυνάμεων προς όφελος της καπιταλιστικής εξουσίας, με την υποταγή/υπαγωγή των (ευρωπαϊκών) κοινωνιών στις συνθήκες της αχαλίνωτης λειτουργίας των χρηματοπιστωτικών αγορών, μέσω της προσπάθειας να μεταθέσει όλες τις συνέπειες της συστημικής καπιταλιστικής κρίσης στους ώμους των εργαζομένων.

Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο, σε μια τέτοια κατάσταση εντατικοποίησης των κοινωνικών ανταγωνισμών όπως σήμερα, μια κυβέρνηση που τάσσεται με την πλευρά των εργαζομένων και της κοινωνικής πλειοψηφίας, είναι μόνο εκείνη που δεν υποκύπτει στις πιέσεις για τη συνέχιση των πολιτικών λιτότητας.

4.2. Η λιτότητα και η χρηματοοικονομική εξυγίανση

Ο νεοφιλελευθερισμός είναι μια μορφή καπιταλιστικής διακυβέρνησης, δηλαδή της οργάνωσης της εξουσίας του κεφαλαίου επί των εργαζομένων και της κοινωνικής πλειοψηφίας. Βασίζεται, αφενός, στην λιτότητα, όπως ήδη υποστηρίχθηκε, και, αφετέρου, στον καθοριστικό ρυθμιστικό ρόλο που αναλαμβάνουν οι παγκοσμιοποιημένες χρηματοπιστωτικές αγορές.

Η χρηματοπιστωτική σφαίρα δεν είναι απλώς το βασίλειο της κερδοσκοπίας, δεν είναι καζίνο, είναι σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό ένας μηχανισμός επιτήρησης. Στην

ανάλυση του Μαρξ, στον 3ο τόμο του *Κεφαλαίου*, γίνεται φανερό ότι το *κοινωνικό πεδίο του κεφαλαίου* καταλαμβάνεται από δύο «υποκείμενα»: αφενός τον *καπιταλιστή του χρήματος* και αφετέρου τον *ενεργό καπιταλιστή, που οργανώνει και διευθύνει την άμεση διαδικασία παραγωγής*. Κατά τη διαδικασία δανεισμού, ο καπιταλιστής του χρήματος παραλαμβάνει και γίνεται κάτοχος ενός *χρηματοπιστωτικού τίτλου*, δηλαδή μίας γραπτής υπόσχεσης πληρωμής από τον διευθύνοντα την παραγωγή καπιταλιστή.

Σύμφωνα με τη μαρξική διατύπωση (1991, σ. 504): «Στη διαδικασία της παραγωγής, ο ενεργός καπιταλιστής αντιπροσωπεύει έναντι των μισθωτών εργατών το κεφάλαιο ως ξένη ιδιοκτησία και ο καπιταλιστής του χρήματος συμμετέχει στην εκμετάλλευση της εργασίας εκπροσωπούμενος από τον ενεργό καπιταλιστή». Προφανώς υπάρχουν αντιθέσεις μεταξύ των διευθυνόντων τη διαδικασία παραγωγής και των μεγάλων χρηματοπιστωτικών επενδυτών, αλλά πρόκειται για *δευτερεύουσες αντιθέσεις*, είναι ελάσσονες σε σύγκριση με την *πρωταρχική αντίθεση* μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας.

Κάθε επιχείρηση συνιστά μια δομή που έχει την όψη του Ιανού, η οποία εμπεριέχει, από τη μία πλευρά, τον καθ' εαυτό παραγωγικό της μηχανισμό και, από την άλλη πλευρά, τη χρηματοοικονομική της ύπαρξη, τις μετοχές και τα ομόλογα της, τα οποία διαπραγματεύονται στις παγκόσμιες χρηματοπιστωτικές αγορές.

Η παραγωγή υπεραξίας συνιστά μια κατάσταση πεδίου μάχης όπου οι στόχοι που τίθενται συναντούν μόνιμα αντιστάσεις, το οποίο σημαίνει ότι το τελικό αποτέλεσμα δεν μπορεί ποτέ να θεωρηθεί δεδομένο. Οι τεχνικές διαχείρισης κινδύνου, εγγεγραμμένες στο εσωτερικό του ίδιου τρόπου λειτουργίας της «απορρυθμισμένης» αγοράς χρήματος, είναι ένα κρίσιμο στοιχείο για τη διαχείριση της αντιστάσεων της εργασίας, και επομένως για την προώθηση και σταθεροποίηση της λιτότητας.

Οι χρηματοπιστωτικές αγορές παράγουν μια δομή για την επίβλεψη της αποτελεσματικότητας των ατομικών κεφαλαίων, δηλαδή μία μορφή εποπτείας της κίνησης του κεφαλαίου. Η ζήτηση για υψηλή χρηματοοικονομική αξία ασκεί πιέσεις στα ατομικά κεφάλαια (επιχειρήσεις) για πιο εντατική και αποτελεσματικότερη εκμετάλλευση της εργασίας, για μεγαλύτερη κερδοφορία. Αυτή η πίεση μεταδίδεται μέσω μιας ποικιλίας διαφορετικών διαύλων.

Για παράδειγμα, όταν μια μεγάλη επιχείρηση εξαρτάται από τις χρηματοπιστωτικές αγορές για τη χρηματοδότησή της, κάθε υποψία ανεπαρκούς αξιοποίησης αυξάνει το κόστος χρηματοδότησης, περιορίζει τα διαθέσιμα κεφάλαια προς – και έτσι τις ίδιες τις δυνατότητες για – χρηματοδότηση, καθώς επίσης συμπιέζει τις τιμές των μετοχών και των ομολόγων. Αντιμετωπίζοντας τέτοιες συνθήκες, εντός του πολιτικοποιημένου περιβάλλοντος της επιχείρησης οι δυνάμεις της εργασίας αντιμετωπίζουν το δίλημμα να αποφασίσουν κατά πόσο θα αποδεχθούν τους δυσμενείς όρους των εργοδοτών, το οποίο συνεπάγεται απώλειες στη δική τους διαπραγματευτική θέση ή να αποδεχθούν το ενδεχόμενο να χάσουν τη δουλειά τους: *Αποδέξου τους «νόμους του κεφαλαίου» ή ζήσε με ανασφάλεια και ανεργία.*

Η πίεση αυτή καταλαμβάνει την όλη οργάνωση της παραγωγικής διαδικασίας. *Συνεπώς, προϋποθέτει όχι μόνο την αύξηση του «δεσποτισμού» της διεύθυνσης έναντι των εργαζομένων, αλλά και την ευελιξία στην αγορά εργασίας και την υψηλή ανεργία.*

Ως εκ τούτου, η «πειθαρχία στην αγορά» πρέπει να συλληφθεί ως συνώνυμη με την «πειθαρχία στο κεφάλαιο».

Η θεωρητική σκιαγράφηση που επιχειρήσαμε να παρουσιάσουμε στα προηγούμενα αντιλαμβάνεται τη λιτότητα, τον νεοφιλελευθερισμό, την καπιταλιστική παγκοσμιοποίηση και τη χρηματοπιστωτικοποίηση (financialization) ως μια σύνθετη τεχνολογία εξουσίας, η κύρια πτυχή της οποίας είναι η οργάνωση των σχέσεων καπιταλιστικής εξουσίας. Είναι μια τεχνολογία εξουσίας που διαμορφώνεται από διαφορετικούς θεσμούς, διαδικασίες, αναλύσεις και προβληματισμούς, υπολογισμούς, τακτικές και ενσωματωμένα υποδείγματα που προνοούν για την άσκηση αυτής της ειδικής, αν και αρκετά σύνθετης, λειτουργίας η οποία οργανώνει την αποτελεσματικότητα των καπιταλιστικών σχέσεων εξουσίας μέσω της λειτουργίας των οικονομικών πολιτικών και των χρηματοπιστωτικών αγορών.

4.3. Η λιτότητα και η ζώνη του Ευρώ

Η εργαζόμενη πλειοψηφία πρακτικά σε κάθε καπιταλιστική χώρα θα αντιτίθεται πάντοτε στη συρρίκνωση των μισθών και την επισφαλή απασχόληση, στον εκφυλισμό και στην περικοπή των δημόσιων υπηρεσιών, στην αύξηση του κόστους της εκπαίδευσης και της υγειονομικής περίθαλψης, στην αποδυνάμωση των δημοκρατικών θεσμών, στην ενίσχυση της κρατικής καταστολής. Οι εργαζόμενοι θα συλλαμβάνουν πάντοτε την «κρίση της εργασίας» (δηλαδή την ανεργία, την επισφαλή εργασία και την κακοπληρωμένη εργασία κ.λπ.) ως κοινωνική ασθένεια η οποία θα πρέπει να αντιμετωπιστεί γι' αυτό που είναι αυτή καθαυτή, όχι ως προαπαιτούμενο της «οικονομικής μεγέθυνσης» ή ως παράπλευρο αποτέλεσμα της ανάκαμψης των κερδών.

Η συνέχιση των πολιτικών λιτότητας είναι επομένως ένα ζήτημα που εξαρτάται από τον κοινωνικό συσχετισμό δυνάμεων. Όπως ο Μαρξ (1990, σ. 334) σχολίαζε στο τμήμα του 1^{ου} τόμου του *Κεφαλαίου* που αφορά τα όρια της εργάσιμης ημέρας: «Ο καπιταλιστής ασκεί το δικαίωμά του ως αγοραστής όταν προσπαθεί να κάνει την εργάσιμη ημέρα όσο το δυνατόν μεγαλύτερη [...] Από την άλλη πλευρά, [...] ο εργάτης ασκεί το δικαίωμά του ως πωλητής όταν επιθυμεί να περιορίσει την εργάσιμη ημέρα σε μία ορισμένη κανονική διάρκεια. Υπάρχει λοιπόν εδώ μια αντινομία, δικαίωμα ενάντια σε δικαίωμα, όπου και τα δύο ταυτόχρονα εξίσου φέρουν τη σφραγίδα του νόμου της ανταλλαγής. Μεταξύ ίσων δικαιωμάτων αποφασίζει η ισχύς/βία (“Gewalt”)».

Πέρα από ορισμένα όρια, η υπαγωγή όλων των τμημάτων της κοινωνικής ζωής στην απεριόριστη λειτουργία των αγορών και την προσταγή της κερδοφορίας μπορεί να λειτουργήσει ως «πολιτικός κίνδυνος» για το νεοφιλελεύθερο καθεστώς, καθώς μπορεί εύκολα να πυροδοτήσει μη ελεγχόμενες κοινωνικές εκρήξεις. Στην Ζώνη του Ευρώ, υποτίθεται ότι ελαχιστοποιείται ο πολιτικός κίνδυνος μέσω της εισαγωγής ενός θεσμικού πλαισίου σύμφωνα με το οποίο η λιτότητα είναι ο μόνος τρόπος αντιμετώπισης της οικονομικής και χρηματοπιστωτικής αστάθειας.

Στο συνηθισμένο εθνικό κράτος, μια ενιαία εθνική φορολογική αρχή βρίσκεται πίσω από μια ενιαία εθνική κεντρική τράπεζα. Όπως αναφέρθηκε ήδη (βλέπε επίσης Sotiropoulos et al., 2015), αυτό δεν συμβαίνει με την Ζώνη του Ευρώ: δεν υπάρχει σταθερή και ενιαία δημοσιονομική αρχή πίσω από την ΕΚΤ. Τα κράτη μέλη εκδίδουν χρέη σε νόμισμα το οποίο δεν ελέγχουν σε όρους κεντρικής τραπεζικής πρακτικής (δεν είναι σε θέση αυτά τα ίδια να «εκτυπώσουν» ευρώ ή οποιοδήποτε άλλο νόμισμα, τουλάχιστον όχι για σημαντικά ευρύ χρονικό διάστημα).

Τα κράτη μέλη δεν θα έχουν πάντα την αναγκαία χρηματοδοτική ικανότητα για την αποπληρωμή των ομολογιούχων. Αυτό θα καταστήσει τον περιορισμό του κοινωνικού κράτους απαραίτητη προϋπόθεση για τη χρηματοπιστωτική φερεγγυότητα.

Οι κατεστημένες ευρωπαϊκές ελίτ οικειοθελώς υπέταξαν εαυτές μέσω αυτού του θεσμικού πλαισίου οργάνωσης σε ένα υψηλό βαθμό κινδύνου αθέτησης των υποχρεώσεων που απορρέουν από το εθνικό τους δημόσιο χρέος, προκειμένου να εδραιώσουν τις νεοφιλελεύθερες στρατηγικές. Με άλλα λόγια, αποφάσισαν από κοινού να εκμεταλλευτούν την κρίση ως μέσο για την εμβάθυνση της νεοφιλελεύθερης οργάνωσης της κρατικής διακυβέρνησης. Τα κράτη μέλη αντιμετωπίζουν το δίλημμα: λιτότητα - περικοπές - ιδιωτικοποιήσεις ή κίνδυνος αθέτησης δανειακών υποχρεώσεων. Σε γενικές γραμμές, πρόκειται για σύμμετρες επιλογές. Ακόμη και στην τελευταία περίπτωση, τα κράτη μέλη, όπως στην περίπτωση της Ελλάδας, της Πορτογαλίας, της Ιρλανδίας και της Κύπρου, θα δέχονταν ένα πακέτο διάσωσης, το περιεχόμενο του οποίου είναι και πάλι λιτότητα - περικοπές - ιδιωτικοποιήσεις.

Αυτή η συντηρητική προοπτική αναγνωρίζει τελικά ως «ηθικό κίνδυνο» κάθε πολιτική η οποία υποστηρίζει τα συμφέροντα της εργατικής τάξης, την επέκταση του δημόσιου χώρου, υποστηρίζει το κοινωνικό κράτος και οργανώνει την αναπαραγωγή της κοινωνίας πέραν και εκτός από τη σφαίρα αρμοδιότητας των αγορών.

Στο πλαίσιο αυτό, το στρατηγικό ερώτημα για τον νεοφιλελευθερισμό της ΕΕ είναι να καθορίσει το επίπεδο λιτότητας που επιτυγχάνει μια «βέλτιστη» ισορροπία μεταξύ του «πολιτικού κινδύνου» και του «ηθικού κινδύνου».

Σε γενικές γραμμές, αυτοί οι δύο κίνδυνοι, ο «ηθικός» και ο «πολιτικός», κινούνται προς αντίθετες κατευθύνσεις λόγω των συνεπειών τους στην πολιτική συγκυρία. Όταν ο ηθικός κίνδυνος αυξάνεται, ο πολιτικός κίνδυνος μειώνεται και το αντίστροφο. Ως εκ τούτου, η ένταση (όταν συναντιούνται μεταξύ τους) οδηγεί σε μια κατάλληλη ισορροπία μεταξύ τους. Οι «ανεξάρτητες αρχές», όντας ανοσοποιημένες έναντι οποιουδήποτε δημοκρατικού ελέγχου, ιδίως σε ζητήματα που σχετίζονται με την οικονομία (το κυριότερο παράδειγμα είναι η «ανεξαρτησία» της ΕΚΤ), δημιουργούν μηχανισμούς ανίχνευσης της ισορροπίας μεταξύ των δύο αυτών «κινδύνων». Παρ' όλα αυτά, αυτοί οι μηχανισμοί θα παραμείνουν πάντοτε ατελείς.

Στην Ελλάδα, ο αυξανόμενος «πολιτικός κίνδυνος» της περιόδου 2010-2015 ήταν ένα ισχυρό όπλο στα χέρια της Ελλήνων εργαζόμενων, του ΣΥΡΙΖΑ και της πρώτης αριστερής κυβέρνησης που συγκροτήθηκε μετά τις εκλογές της 25ης Ιανουαρίου 2015, προκειμένου να ανατραπούν οι πολιτικές λιτότητας και αυτό να αποτελέσει

βάση για μια συμφωνία με τους δανειστές που δεν θα παραβίαζε την εντολή του ελληνικού εκλογικού σώματος. Κάτω από μια προϋπόθεση, η οποία σύντομα εγκαταλείφθηκε: ότι ο ΣΥΡΙΖΑ και η κυβέρνηση θα έμεναν σταθεροί στην ταξική μεροληψία του προγράμματός τους, τη στρατηγική του «οι άνθρωποι πάνω από τα κέρδη», δηλαδή μια στρατηγική με αντικαπιταλιστική κατεύθυνση: αναδιανομή του εισοδήματος και της ισχύος υπέρ της εργασίας, επαναθεμελίωση του κράτους πρόνοιας, διεύρυνση της δημοκρατίας και της συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων, ριζική μεταρρύθμιση του φορολογικού συστήματος (έτσι ώστε το κεφάλαιο και τα πλούσια στρώματα της κοινωνίας να επιβαρυνθούν όπως απαιτείται), δηλαδή ένα κύμα ριζικών εγχώριων θεσμικών αλλαγών το οποίο θα μπορούσε να υιοθετηθεί από τις υποτελείς τάξεις ως δικό τους.

Αυτό το πρόγραμμα εγκαταλείφθηκε. Ωστόσο, η ταξική σύγκρουση θα δημιουργεί πάντα απρόοπτα και αστάθμητα γεγονότα.

Συμπέρασμα

Οι ακραίες πολιτικές λιτότητας που έχουν τεθεί σε εφαρμογή από την ελληνική και τις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις μετά το ξέσπασμα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 2008, δεν συνιστούν ούτε μια «ορθή» στρατηγική για την οικονομική μεταρρύθμιση και ανάπτυξη ούτε μια «εσφαλμένη» στρατηγική, η οποία θα μπορούσε να τροποποιηθεί μέσω ορθολογικής επιχειρηματολογίας και συζήτησης. Η πολιτικές λιτότητας συνιστούν μια ταξική στρατηγική που στοχεύει στην ανασύνταξη του συσχετισμού δυνάμεων μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας σε όλα τα κοινωνικά επίπεδα προς όφελος του κεφαλαίου – είναι μια ταξική επίθεση του κεφαλαίου ενάντια στην εργασία. Είναι λοιπόν σαφές ότι ένα πρόγραμμα που αντιστρατεύεται τις πολιτικές λιτότητας δεν μπορεί να τεθεί σε εφαρμογή, εκτός εάν ταυτόχρονα πραγματοποιηθεί μια ριζική μετατόπιση του παρόντος συσχετισμού δυνάμεων μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας. Ωστόσο, προκειμένου να δημιουργηθεί μια νέα κατανομή του συσχετισμού δυνάμεων σε κοινωνικό επίπεδο, οι εργαζόμενες τάξεις πρέπει για άλλη μια φορά να επεξεργαστούν τους δικούς τους αυτόνομους ταξικούς στόχους, ανεξάρτητα από την καπιταλιστική επιταγή της εργασιακής πειθαρχίας και της μεγιστοποίησης των κερδών. Για να είναι αυτό δυνατό, η εργασία πρέπει να αναδημιουργήσει την αντικαπιταλιστική στρατηγική της για τον κοινωνικό μετασχηματισμό.